

Juhász Andrea

Noirmoutier-tól Marosvécsig

Kuncz Aladár portréja

Noirmoutier és Marosvécs: egy franciaországi és egy erdélyi várkastély. Noirmoutier erődjét a vikingek ellen építették a IX. században, a sziget lakosságának és az ott élő szerzeteseknek a védelmét biztosította. Az évszázadok alatt több támadás érte, angolok, spanyolok ostromolták; a francia forradalom óta főként börtönként működött. Marosvécs várát a korábban ugyanott állt római erőd köveinek felhasználásával emelték a XIII. században, még a tatárjárás előtt. Az erdélyi fejedelemség időszakában nagyon sokszor cserélt gazdát, míg végül a Kemény család birtokába került, ahol több mint háromszáz éven át, az államosításig megmaradt.

Európában a várak a korai középkortól a hatalom központjai: a vár a hozzá tartozó földek és telkek fölé magasodott, ellenőrizte, irányította az életet, és támadás esetén megvédte a birtokot az ott élőkkel együtt. Az ellenség célja ebből következően mindig a vár bevétele volt. A XIX. századra azután elvesztették hadászati jelentőségüket: nem várakat, hanem városokat és területeket foglaltak el a hadseregek, a hatalom központjai ekkorra a nagy ipari, közigazgatási centrumok lettek. A várak jelentősége és funkciója átalakult. Noirmoutier erődje a védelmet nyújtó központból a foglyokat biztosan elkülönítő börtönné változott. Marosvécs gótikus és reneszánsz épületét, ahonnan egykor Kemény János erdélyi fejedelemeként lovagolt új csatákra, a XIX. század végén Möller István tervei alapján újították fel,¹ tették lakályosabbá a következő Kemény-generációk számára. A kanyargó Maros fölé magasodó kastély, a terebélyes fákkal teli kert ekkorra inkább a kényelmes és természetközeli életmód feltételeinek biztosítására szolgált.

Ahogy a várkastélyok szerepe, úgy változott azok irodalmi motívumként való jelentése is. A középkori irodalomban a hatalom szimbólumaként jelent meg a vár, a trubadúrköltészetben a vágyott nőt jelképezte, az ostrom pedig az udvarlás képi megjelenítésére szolgált. A vallásos költészetben a vár a hit erejének képe – egyik példa erre a Luther által is híressé lett 46. zsoltár parafrázisának metaforája: *Erős vár a mi Istenünk*. A modern műalkotásokban, a XX. században a várkastély új jelentéseket kap: Kafka regényében a kastély rejtélyes hely, a tudás központja, ahova K., az egyszerű polgár nem juthat be. Ady Endrének *A vár fehér asszonya* című versében az összetett jelentésű vár-szimbólum ábrázolja a kiismerhetetlen, megfejthetetlen személyiséget. Ugyanígy az egyén múltját – benne az elzárt titkokkal – jeleníti meg ez a szimbólum Bartók Béla operájában, *A kékszakállú herceg várában*.

¹ Möller István specialitása volt a gótikus és reneszánsz épületek rekonstrukciója. Ő készítette például a gyulafehérvári székesegyház, a zsámbéki templom, a vajdahunyadi vár felújításának a terveit.

A huszadik századi magyar irodalmárnak, Kuncz Aladárnak az életében a címben szereplő mindkét vár – Noirmoutier erődje és a marosvécsi kastély – különleges helyet kapott. Noirmoutier-ban Kuncz, a századelő művészetrajongó polgára az első világháború alatt volt fogoly, civil internált, végső soron ellenség. Védelmező erőd helyett börtönné vált a szerzetesek hajdani hajléka, olyan fogházzá, amely a háborús hadszíntérré változott Európa peremén zárta el Franciaország egykori rajongóit, vendégmunkásait, átutazóit. Ahogy egész generációjának, úgy Kuncznak is alapvető tapasztalata volt az a hatalmas törés, amit az első világháború jelentett életükben.

Marosvécs, a másik várkastély egy újabb történelmi helyzetben lett meghatározó helyszín Kuncz életében: a kastély ifjú tulajdonosa, báró Kemény János 1926-ban ide hívta meg az erdélyi magyar írókat, hogy egyfajta irodalmi parlamentként a kisebbségi kultúra ügyéről beszéljenek közösen.² A húszas évek kisebbségi magyar irodalmi életének egyik legjelentősebb eseménysorozata indult ezzel el, az erdélyi Helikoni Napok, melyben Kuncznak is kulcsfontosságú szerepe volt.

Miképpen került a kritikus, irodalmár Kuncz előbb a franciaországi várerődbe, azután a Maros partjára, és miképpen alakították ezek a helyek az életét? Ezt vázolja fel az itt következő portré.

Kuncz Aladár Aradon született 1886. január elsején. Apai ágon német eredetű, dunántúli, asszimilálódott, honorácior család sarja, nagyapja uradalmi erdész volt, aki mindkét fiát egyetemre küldte. Aladár nagybátyja, Kuncz Adolf,³ premontrei szerzetes tanár és iskolaigazgató volt Szombathelyen, majd csornai kanonok. Ez az apai generáció – jellegzetesen XIX. századi módon – természettudományos érdeklődésű: a szerzetes nagybácsi Szombathelyen Foucault-ingát épített,⁴ az apa, Kuncz Elek pedig természettudományi szakos középiskolai tanár. Ő már messzire, az ország távoli vidékeire került el a Dunántúlról: Nagyszebenben, majd Losoncon dolgozott, Aradra már a középiskola igazgatójaként érkezett 1882-ben. Karrierje azonban nem állt itt meg: előbb 1890-ben a nagyváradi tankerület főigazgatójává nevezték ki, majd két évvel később az erdélyi tankerület élére került Kolozsvár központtal. Az utóbbi már magas pozíciót és felelősséget jelentett. A családfő mint a dualizmus kori magyar királyság hivatalnok-értelmiségi rétegének tagja a modern állam kulturális intézményrendszerét, ezen belül a közoktatást építette Erdélyben, és örködött annak működése felett. Kuncz Eleknek a különböző egyházak és nemzetiségek iskoláival szemben kellett az állam törvényeit és előírásait keresztülvinnie. A rá emlékezők szerint munkáját igazságosan és nagy tapintattal végezte.⁵

² Pomogáts Béla, *Kuncz Aladár*, Kolozsvár, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, [2001] (Kriterion Közelképek), 136–137.

³ A nevét z nélkül használta.

⁴ A kísérlet lényege, hogy a Föld tengelye körüli forgását bizonyítja. Szombathelyen Kuncz Adolf kísérletét 2010-ben rekonstruálták. Lásd erről: Tánzos Mihály, *Még mindig forog a Föld – Leng az inga Szombathelyen*, nyugat.hu, online forrás: https://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/foucault_fele_ingakiserlet_szombathely

⁵ Lásd erről: *Kuncz Elek emlékezete*. Az országos középiskolai tanáregyesület kolozsvári körében 1916. március hó 25-én, a tankerület főigazgatója emlékének szentelt díszgyűlésen tartott előadások, Kolozsvár, Ajtay K. Albert könyvnyomdája, 1916.

A népes család legnagyobb tragédiája a kilenc gyermek édesanyjának, a székely értelmiségi családból származó Csonka Ágnesnek 1892-ben bekövetkezett korai halála volt.⁶ Kuncz Aladár olyan családban nőtt tehát fel, amelyeknek feje az állam szolgálatában álló polgár volt, aki fiait értelmiséginek nevelte, és ők jogászok, orvosok, mérnökök, tanárok lettek. Aladár a kolozsvári piarista gimnázium után az új elitképzőben, az Eötvös József Collegiumban és az egyetem magyar és klasszika-filológia szakán tanult.⁷ A kollégium a bölcsészeti diszciplínák mellett azzal a francia szellemiséggel ismertette meg Kunczot, ami élete végéig a legfontosabb kulturális referenciát, viszonyítási pontot jelentette számára, mint ahogy kollégiumi társainak: Laczkó Gézának, Szabó Dezsőnek is. Emellett a tudományok tiszteletét és az alázatos munkát tanította meg a francia mintára létrehozott intézmény. Kuncz 1907-ben védte meg doktori dolgozatát,⁸ amelyet Toldy Ferencről írt, munkájában a XIX. századi magyar irodalomtudós modern szempontú portréját rajzolta meg.⁹ 1908-tól azután Budapesten tanított a VI. kerületi főgimnáziumban,¹⁰ aktívan részt vett az 1910-es tanármozgalomban: társaival a közoktatás hatékonyságának növelését követelték.¹¹ Publikációkat is közölt az oktatásügy problémáiról és a mozgalomról.¹²

Tanári munkája mellett az irodalmi életbe is bekapcsolódott, az épp egy éve működő Nyugatban 1909-től jelentek meg kritikái és novellái. Szemléletéhez közel állt az Ignotus által képviselt irodalomfelfogás, annak európaisága, modernsége. Ráadásul nem volt egyedül döntésével: a szintén az Eötvös-kollégiumból jött Balázs Béla és Kuncz gyermekkori barátja, Laczkó Géza is a Nyugatnál jelentkezett, ahogy az egyetemen megismert Babits és Kosztolányi is. Kunczot hamar barátjává fogadta a nagy szerkesztő, Osvát Ernő. Ennél is fontosabb baráti kapcsolat volt az, ami Ady Endréhez fűzte. Az együtt átmulatott éjszakák, az országért való közös gondolkodás, tenni vágyás, a mindkettejüknek meghatározó Párizs-élmény mellett Kuncz természetesen rajongója is volt Ady művészetének. A költő halála után, a húszas években visszatérően reflektált Ady költészetének utóéletére. A modern magyar zsenit látta benne, aki élete feláldozásával verselte meg azt a magyar tragédiát, melyet csak ő volt képes előre látni.¹³

⁶ Ezekről lásd: Kuncz Ödön, *Életem 1884–1965*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2017 (ELTE Jogi Kari Tudomány 38), [8]–15.

⁷ Kuncz egyetemi tanulmányairól lásd: Rózsafalvi Zsuzsanna, *Kuncz Aladár egyetemi évei és tanárai – eddig ismeretlen dokumentumok tükrében = „A nekifeszült mentő-akarat”*. Kuncz-emlékkonferencia, szerk. Boka László, Brok Bernadett, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, MMA Kiadó, 2019, 15–28.

⁸ *Uo.*, 22–25.

⁹ Kuncz Aladár, *Toldy Ferenc*, Bp., Stephaneum Nyomda, 1907.

¹⁰ A mai Kölcsey Ferenc Gimnázium

¹¹ *Pomogáts, i. m.*, 29–33.

¹² *Az irodalom és az iskola*, Népművelés, X. kötet, 1910, [102]–105.; *Dr. Weszely Ödön: A modern pedagógia útjain*, Nyugat, 1910/20, 1476–1478.; *Megjegyzések a tanármozgalomhoz*, Nyugat, 1910/21, 1567–1568.; *Balogh Jenő államtitkár programja*, Nyugat, 1910/24, 1900–1902.

¹³ Kuncz Adyról szóló cikkei: *Emlékezés Ady Endrére*, Nyugat, 1920/3–4, 43–48.; *Ady Endre*, Vasárnapi Újság (Kolozsvár), 1924/29, 3–7.; *Az ötvenéves Ady*, Ellenzék, 1927. november

Első Nyugat-beli írásai bátor hangú kritikust mutatnak. Kedves tanáráról, Riedl Frigyesről írott portréjában magabiztosan bírálja az egyetemi tekintélyeket és alkot véleményt tudományos irányokról az ifjú ember.¹⁴ Magáról a kritika műfajáról több korabeli szerzőhöz hasonlóan azt tartotta, hogy az nem a tudomány, hanem a művészet része, ám a szaktudás az irodalomtörténet alapos ismerete nélkül nem művelhető eredményesen. Tudományos munkáinak egy része olvasmányos, érdekes, ám jelentős eredményei nincsenek. Kritikáiban ugyanakkor okos és szellemes szerző, markáns ítéleteket fogalmaz meg, magabiztosan veri el a port az idejétmúlt pozitívista irodalomtörténeti munkákon és az avított műveket előállító alkotókon. Saját szépirodalmi működése a legnagyobb jóindulattal is csak tollpróbának tekinthető: tudatos író, de még csak keresi egyéni hangját a modern témákat felsorakoztató, többnyire morális konfliktusokat színre vivő, kisszámú novellájában.

A fiatal Kuncz mintegy magától értetődőnek vette a kultúra és azon belül az irodalom fundamentális szerepét, azt, hogy kultúra nélkül nem képzelhető modern állam, modern magyar nemzet. Az ebből fakadó erkölcsi parancs vezérelte az ifjú kritikust, amikor a nem korszerű irodalomtudomány képviselőit támadta, amikor a modern, nyugat-európai mintákat követő oktatásért szólalt fel. Már ekkor megnyilvánult a később Erdélyben meghatározóvá váló, de alapvetően mindig is jelen lévő közösségi lény: a tanármozgalomban és a Nyugat körül is csoportban működött. A századelő, különösen a tízes évek első része felívelő korszak volt, a Monarchia építményét ugyan elavultnak, nehézkesnek látták az akkor élők, de biztosítottak a fejlődést – a vita a fejlődés módja körül folyt. Kuncz ekkor a progresszió irányához vonzódott.

Az ifjú tanárember, irodalmár 1914-ben, ahogy már öt éve minden szünidőben, Franciaországba utazott nyaralni. Ez a vakáció azonban máshogyan végződött, mint a korábbiak. Kunczot a háborús mozgósítás után nem sokkal ellenséges állampolgárként internálták. Egy ideig egy périgueux-i garázsban, azután Noirmoutier várkastélyában, végül 1916-tól Île d'Yeu erődítményében raboskodott, német és monarchiabeli civilekkel együtt közel öt évig, és 1919 tavaszán érkezett haza a franciaországi fogságból. Az internálás a háború kitörésekor néhány hónap kényszerű fogságnak ígérkezett, ahogy egész Európa, Kuncz és társai is rövid háborúra számítottak. A teljes jogfosztottság, megaláztatás és fogolylét azonban hosszú évekig tartott. A bezártság, a tehetetlenség, a külső körülményeknek való teljes kiszolgáltatottság gyakran megtörte az internáltakat. Ebben a helyzetben a fogság legnagyobb tétje az volt, hogyan tudják megőrizni az önazonosságot, a belső szabadságot, a morális tartást. Kuncz és fogságbeli társai jelentős erőfeszítéseket tettek az öt év alatt: rengeteget olvastak, nyelveket tanultak, a szűkös körülmények között is igyekeztek tevékenyek maradni. Kuncz angolul tanult, előadásokat tartott, színdarabokban lépett fel, és írt. Feljegyzéseket a napi eseményekről, a fogolytársakról, német nyelvű tanulmányt Vörösmartyról, Katonáról; belekezdett egy francia regény fordításába és egy önálló regény megírásába. Ez utóbbi, az előkerült kéziratok tanúsága

21., [9.]; *Álom*, Ellenzék, 1928. január 18., 4.; *Tíz évvel Ady Endre halála után*, Ellenzék, 1929. január 28., [9.]

¹⁴ Riedl Frigyes, Nyugat, 1909/6, 309–313.

szerint, a később *Felleg a város felett* címmel megjelentetett regény első változata volt.¹⁵ A művészet, az irodalom tehát a mindennapi elfoglaltságot jelentette, és ezzel a túlélés legfontosabb eszközeként szolgált a közel öt év alatt.

A világháború a boldog békeidőket zárta le radikálisan, és megroppantotta az európai civilizációt. A háborús internáltak a szenvedéseik közben éppen hogy az európai civilizációba kapaszkodtak, hogy saját civilizáltságukat, moráljukat meg tudják tartani.

A magyar internáltak csak a háború befejezése után fél évvel szabadultak, az egész Európán végigsöprő spanyoljárvány még ott tizedelte meg őket 1918 karácsonyán Île d'Yeu kazamatáiban. Kuncz Aladár 1919 tavaszán érkezett Budapestre. Laczkó Géza így idézte fel hazatérő barátját: „1914-ben úgy ment el, mint a *Salome Wilde*-ja, s 1919-ben úgy jött meg, mint a *De profundis Wilde*-ja. 1914-ben elegáns, friss, vidám, előkelő úr volt. 1919-ben kinőtt ujjú kabátban, foszló kézelőjű ingben, gyűrötten, gondozatlanul, nikotintól sárga ujjakkal, tétovázó járással”.¹⁶ Büntetésképpen egy másik iskolába helyezték át (pedig csupán egy nyaralást kapott a Tanácsköztársaság idején), mégis folytatta a tanítást, és folytatta az írást is. Ekkor komoly mennyiségű műfordítást is készített. Francia nyelvből fordított: bestsellereket, Gobineau *Reneszánszát*, Anatole France önéletrajzi regényét és egy kötet Maupassant-novellát.¹⁷ A húszas évek elején publikált írásai között több igényes esszéet találunk, melyek gyakran egészen meglepő gondolatmeneteket tartalmaznak. Az ezek alapjául szolgáló filozófiai ismeretanyag – Schopenhauer, Hegel és főként Bergson – nagyrészt a fogság önművelő tevékenységének az eredménye volt.¹⁸ Ekkor publikált novelláiban jelent meg az élet örömeiről már lemondó férfi hős, aki leginkább a múlt iránti nosztalgiának él, holott Kuncz ekkor még a harmincas éveiben járt.

Váratlan fordulatot hozott azonban 1923 húsvétja. Kuncz leutazott Kolozsvárra a családjához ünnepelni, ám vissza már nem tért onnan. Tanári állásából szabadságoltatta magát, és munkát vállalt fiatalkorának városában, a kolozsvári Ellenzék című napilapnál. (Az egykori függetlenségpárti újság ekkor a második legnagyobb példányszámú napilap volt Erdélyben.) A Vasárnapi Melléklet az ő szerkesztésében lett az egyik legfontosabb irodalmi fórum Erdélyben.

A fővárosból vidékre, jóllehet az erdélyi magyar kulturális élet központjába került; döntése sokakat meglephetett, ám esete nem volt egyedüli – Kós Károly egyetemi karrierjét hagyta Budapesten, Bánffy Miklós a Magyar Királyság külügyminisztere volt, mielőtt a családi birtokaira költözött Erdélybe. Hogy

¹⁵ Erről lásd a regény új kiadásának előszavát: Juhász Andrea, *Regénytrilógia töredékekben*. A *Felleg a város felett* szövegváltozatai, keletkezés és jelentésrétegei = Kuncz Aladár, *Felleg a város felett*, szerk., Juhász Andrea, Bp., Kolozsvár, Országos Széchényi Könyvtár, Kriterion, 2016 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái III), [5]–28.

¹⁶ Laczkó Géza, *A Dadi és a Kuncz. Egy barátság regénye*, Erdélyi Helikon, 1931/7, 523.

¹⁷ Arthur Gobineau, *A renaissance*, Bp., Genius, 1921; Tristan Bernard, *Államtitkok*, Bp., Athenaeum, 1921; Pierre Benoit, *Királyasszony szeretője*, Bp., Genius, 1922; Hippolyte Taine, *Napoleon*, Bp., Kultúra, 1922; Anatole France, *Virágzó élet*, Bp., Genius, 1923; Guy de Maupassant, *Parent úr*, Bp., Athenaeum, 1925.

¹⁸ Ilyen például: Romain Rolland, *Nyugat*, 1920/17–18, 853–864.; *Petőfi zsenije*, *Nyugat*, 1923/1., [9]–20.; *A mi Madáchunk*, *Nyugat*, 1923/3, 135–140.

Kunczot mi vezette, arról nincs egyértelmű adatunk, legközelebbi ismerősei, rokonai is csak találgattak. Rosszul sikerült szerelmi kalandját akarta maga mögött tudni? Vagy a háború előttinél rosszabb iskolából lett elege? Vagy talán gyerekkori álmához, a szépíróvá váláshoz volt szüksége az erdélyi közegre? Ma még nem eldönthető. Az azonban bizonyos, táskájában ott lapultak a fogságban írt szövegei: elsősorban is befejezetlen regénye, amely a háború előtti Kolozsváron játszódtott, valamint feljegyzései, melyek a *Fekete kolostor* ősszövegei voltak.

Kuncz Kolozsváron nappal a redakcióban dolgozott, este társasági életet élt, kávéházakba, színházba, szalonokba járt. Barátai közé tartozott a politikus, gazdálkodó, mecénás Teleki Ádám gróf, a városban újságíróskodó Hunyady Sándor, a Kolozsváron nagy befolyással bíró Bornemisszáné Szilvássy Karola, és nem utolsósorban az ifjú, Amerikából hazatért báró Kemény János.

A Trianon után Romániához került magyarság államalkotó nemzet tagjából vált nemzeti kisebbséggé; a kisebbségi magyar irodalom intézményeinek ebben a gyökeresen új civilizációs helyzetben kellett létrejönniük. A magyar kultúra ezzel kényszerű decentralizáción ment át. A húszas években épphogy csak a kezdetén tartottak a regionális intézmények szervezésének; Kuncz ebbe a munkába csatlakozott be és játszott meghatározó szerepet. A Nyugatnak a századelőn kialakított irodalomszemléletét hozta magával, ilyen módon az irodalom autonómiájának modern elvét adaptálta az erdélyi helyzetre. Az adott kedvezőtlen helyzetben úgy látta, hogy az irodalom terén félre kell tenni a politikai, társadalmi, vallási megosztottságokat, a kisebbség erőinek a minőségelv mentén történő fejlesztésére van szükség. Egy ilyen módon létrehozandó közös, európai színvonalú, de a helyi életben gyökerező, azt kifejező irodalmi kultúra jelenthet azután olyan megtartó erőt, ami a magyar kisebbség létezését, fejlődését a továbbiakban szellemi tekintetben megalapozza. A megosztottság fölé emelkedés, európaiság és minőség – ezek Kuncz transzilvanista irodalmi programjának alapjai. Az erdélyi Helikon, az 1926-ban, részben Kuncz bábáskodásával, Kemény János marosvécsi kastélyában létrejött írói csoportosulás ennek a képviselőjére vállalkozott. A több száz éves fák árnyékában egy alapvetően defenzívában lévő csoport gyűlt össze hosszú éveken át, hogy számot adjon a munkáról, és erősítse tagjaiban a kultúrateremtés ethoszát. Marosvécs vára otthont adott az íróknak és az irodalomnak, óvón, védelmezőn vette körül őket, és történelmi levegőjével bekapcsolta a helikoni mozgalmat az erdélyi hagyományba.

Kuncz Erdélyben is pedagógus volt: nem siránkozott, hanem szervezőként, szerkesztőként, kritikusként beleállt a kultúrateremtő munkába – ugyanazzal a morális paranccsal, mint a háború előtti pesti mozgalmakba, és ahogyan a háborúban, a fogság idején is tette. *Erdélyi Lexikon*ában Osvát Kálmán úgy fogalmazott, hogy az irodalompolitikus Kuncz nem konfliktusokon keresztül érvényesíti elképzeléseit, munkálkodása megengedő, mégis sikeres.¹⁹ Valóban, Kuncz finom diplomataként, háttérbe húzódva, de rendkívül tudatosan és kitartóan dolgozott. Szerkesztőként is a Nyugatot tekintette mintának: a minő-

¹⁹ Osvát Kálmán, *Erdélyi Lexikon*, Nagyvárad, Oradea, Szabadsajtó Könyv- és Lapkiadó RT., 1928, 165.

ségelvet próbálta érvényre juttatni, miközben tisztában volt azzal, hogy az erdélyi magyar kisebbségi közeg más, mint a háború előtti magyarországi, és neki itt és most kell olvasókat és írókat nevelnie. Az Ellenzékben magyarországi és erdélyi szerzőket éppúgy szerepeltetett, mint más országok kisebbségi magyar szerzőit, közben ismeretterjesztő cikkeket közölt, pályázatokat, akciókat eszelt ki. Támogatta az Erdélyi Szépmíves Céh munkáját, történelmiregény- és novellapályázatot, később magyar irodalomtörténeti kézikönyv megírására felszólító pályázatot íratott ki.

Szerkesztői, kritikusai tevékenységének a csúcsát a marosvécsi írók irodalmi lapjának, az Erdélyi Helikonnak általa szerkesztett évfolyamai jelentették. 1929 őszétől, Áprily Lajos távozása után vette át a folyóiratot, és szerkesztette 1931 tavaszáig. Az erdélyi magyar irodalom legjobbjai mellett Babits, Kosztolányi, Móricz, Karinthy írásai jöttek sorra, és itt is közölte az utódállamok kisebbségi magyar íróinak műveit, valamint Erdély más nemzetiségű alkotóinak munkáját is. Komoly világirodalmi rovatot indított és élénk vitákat kezdeményezett. Munkáját csak betegsége és halála akasztotta meg.

A kritikáiban, esszéiben Gyulai Pál nyomdokain haladva magyarázta el közönségének, hogy valódi kritika nélkül nem létezhet igazi irodalom.²⁰ Kuncz jó példával járt elől: fontos erdélyi könyvekről rendszeresen írt kritikákat. Közben a kortárs magyar irodalmat is igyekezett bemutatni az erdélyi olvasóknak – az Ellenzékben megjelent portrészorozata máig értékes írásokat tartalmaz Kosztolányiról, Móriczról, Szabó Dezsőről, Karinthyról.²¹ Esszét írt arról, hogy miképpen befolyásolta a háború az irodalmat, egy másikat arról, hogyan veszélyezteti a politika az irodalom autonómiáját.²²

Mindezek mellett szépirodalmi művekkel is jelentkezett: az Ellenzékben megjelent tárcanovelláinak többsége a háború traumájához kapcsolódott. Az évtized végén pedig túllép a kisepikán. Egy unokahúgának, Máthé-Szabó Magdának írt 1928-as levélben adja hírül, hogy dolgozik a regényén.²³ Ez az a mű, amit 1929 őszétől az Erdélyi Helikonban *Felleg a város felett* címmel saját maga közölt folytatásokban, és amelyeknek első változatát még az internáltságban írta. Eközben látott hozzá fogsága élményének könyvvé formálásához is. A *Fekete kolostor* gépiratának első oldalán olvasható feljegyzés szerint a művet 1931. március 1-én adta le az Erdélyi Szépmíves Céh kiadónál. A következő napokban az alig több mint 46 éves Kuncz megbetegedett, és pár hónap szenvedés után, június végén, Budapesten meghalt. A két dátum között azonban elindult a *Fekete kolostor* diadalútja, amely bizonyos szempontból napjainkig tart. Kuncz halálakor Erdély a minőségi irodalmat és európaiságot hirdető, Budapestről hazatért szerkesztőjét, kritikusát siratta, Magyarország pedig egy konyvsiker, a *Fekete kolostor* szerzője fölött tartott gyászt.

²⁰ Gyulai Pál példája, Ellenzék, 1926. január 25., [9.]

²¹ Kosztolányi Dezső, Ellenzék, 1923. április 29. [9.]; Móricz Zsigmond, Ellenzék, 1923. június 10. [9.]; Szabó Dezső, Ellenzék, 1923. július 22., [9.]; Karinthy Frigyes, Ellenzék, 1923. október 7., [9.]

²² Az irodalom és a háború, Ellenzék, 1923. augusztus 12. [9.]; Irodalom és politika, Ellenzék, 1923. szeptember 16. [9.]

²³ Lásd: OSZK Kézirattár, Fond 399.

Hogy mi volt a *Fekete kolostor* hatásának a titka? A franciaországi internáltak krónikája a nagy közös élmény, a világháború történetének egy ismeretlen oldalát beszélte el a kortárs olvasók számára: a tétlenségre ítélt fogolyként passzív szenvedéstörténetét. A mű alaphelyzete, az ismert világ szélén fekvő szigetek erődítményeibe zárt emberek sorsának bemutatása archetipikus irodalmi motívumot is felidéz (lásd a *Monte Cristo grófját* vagy az 1924-ben megjelent *Varázshegy*t). A *Fekete kolostor* a fogság nagy emberi drámáját a művészek és intellektüelek szempontjából elbeszélte szenvedéstörténetként ábrázolja, és egyebek mellett azt a küzdelmet is bemutatja, amit azok emberi és művészi szabadságuk, integritásuk megtartásáért folytattak. A világháború következményeként megrendült egzisztenciák és identitások világában a polgár és a művész helyzete is megroppant, a művet e válságos helyzetet előlegző metaforaként is olvashatták. Ugyanakkor Kuncz szövege a Monarchia hatyúdalként is értelmezhető volt. Az első kritikuskok a könyv erejét abban találták meg, hogy mindaz, amit a mű elbeszél: megtörtént valóság, nem pedig fikció. Kuncz műve a regény nagy átalakulásának időszakában jelent meg, amikor a valóság, az önéletrajziség és a tények egyre inkább behatoltak a műfaj anyagába. A *Fekete kolostor* a memoár és a regény határán álló, eredeti kompozíciójú, „vegyes” mű, melyben a valós élményanyagot a regényírás eszközeivel teszi elevenné a szerző.

Kuncz Aladár saját élete, és egyben Európa nagy traumáját formálta irodalommá a *Fekete kolostor*ban. Könyve címéül a franciaországi Noirmoutier nevének fordítását választotta, és a sziget erődjét műve egyik központi szimbólumává tette meg – ezzel egyfajta halhatatlanságot ajándékozott a várkastélynak. Közel öt évig volt fogoly a várerődben. Nagy műve azt beszéli el, hogy az európai civilizáció összeomlásakor a túlélés kulcsát éppen az nyújtja, hogy a végsőkig ragaszkodni kell a civilizációhoz. 1926 és 1930 között, Erdélyben Kuncz éppen öt éven át vett részt a marosvécsi Helikoni Napokon, és enélkül talán nem, vagy nem ilyen minőségben írta volna meg a szenvedés között is a túlélést, a kultúra mindent legyőző erejét hirdető művét. Halála után négy évvel, 1935-ben állították fel Marosvécs kastélyának kertjében Kuncz Aladár asztalát, melyet Kós Károly tervezett: a műtárgy a korán elhalt író örök jelenlétének szimbóluma. A franciaországi kastélyt ő tette halhatatlanná, az erdélyi kastély pedig máig őrzi Kuncz Aladár szellemét és emlékezetét.